

Bewust zijn van cultuur

Amsterdam, januari 2020

Beste Barend van Heusden,

"Het is niet belangrijk wat je weet, maar wie je bent door wat je weet".

Eind jaren tachtig schreef E.D. Hirsch JR. *Cultural Literacy. What every American needs to know*. Dat boek was een enorme bestseller en zelf las ik het met interesse. In het onderwijs zou te veel de nadruk zijn komen te liggen op twee zaken: aansluiten bij de individuele ontwikkeling van leerlingen en het leren van enkele betekenisvolle situaties. Rousseau en Dewey en hun volgelingen hadden daarvoor gezorgd. Het punt dat Hirsch vooral wilde maken was dat aandacht voor kennis, vooral gedeelde kennis, was verdwenen. Hem ging het om het opbouwen van kernkennis, een geletterde cultuur, als basis van een democratische cultuur. Dat was uit het zicht geraakt. Jou gaan kennis en cultuur ook ter harte en die democratische cultuur is jou even lief. Alleen, jij hebt een heel ander idee hierover. Als hoogleraar Cultuur en Cognitie hou jij je bezig met cultuur en cultuuronderwijs. De laatste tien jaar trek jij, vanuit de Universiteit van Groningen en samen op met Stichting Leerplan Ontwikkeling, het project *Cultuur in de Spiegel*

(2010). Jij werkt aan een samenhangende perspectief op cultuuronderwijs. Je wilt leerkrachten (vooral beginnende leerkrachten) van een theoretisch raamwerk en het cultuuronderwijs van een leerlijn voorzien die bemiddelt tussen cultuur en de ontwikkeling van kinderen. Ondertussen heb jij hierover twee praktijkboeken geschreven. Met jou aan het wetenschappelijke stuur en samen met Astrid Ras en Jeroen Tans die daarbij de praktijk van het onderwijs in de gaten houden. Enkele jaren geleden verscheen het boek voor het basisonderwijs (*Cultuur2. Basis voor cultuuronderwijs, 2016*) en zeer recent ook een boek voor het voortgezet onderwijs (*Cultuur2. Cultuuronderwijs in het VO, 2019*).

Als je cultuur in de spiegel wilt zien, moet je een antwoord kunnen geven op de vraag wat cultuur is. Een project als dit staat of valt met onderbouwing ervan, daar ben jij je van bewust. Cultuur, in welke vorm dan ook, zegt volgens jou vooral iets over hoe wij de wereld waarnemen en ervaren, wat we doen, hoe we betekenis aan dingen geven en waar we waarde aan hechten. Uiteindelijk zegt cultuur iets over de wereld, onszelf en vooral de ontmoeting daartussen. De werkelijkheid is iets dat we kennen of (nog) niet kennen en dat we iedere keer weer relateren aan dat wat we op allerlei manieren in ons geheugen hebben opgeslagen. Als je er zo naar kijkt, kan cultuur per definitie niet iets zijn dat alleen maar vast staat maar ook in beweging is: product én proces. Cultuur geeft houvast en steun, dat wel, maar het geeft net zo goed vrijheid en ruimte. Daarom is cultuur meer dan kunst, literatuur, tradities of gewoonten alleen. Het is net zo goed vormgeven van die werkelijkheid door het

geheugen, bepaalde vaardigheden te gebruiken en middelen (media zoals jij ze noemt) in te zetten die dan weer leiden tot allerlei producten. De vaardigheden en de media die jij onderscheidt hebben met elkaar te maken en daar zijn we ons niet echt van bewust, ik in ieder geval niet. Dat zien we terug, heel interessant, in zowel de individuele als de cultuur-historische geschiedenis. Dat patroon is jouw theoretisch uitgangspunt en tegelijk het praktische middel dat jij leerkrachten in handen geeft om mee les te geven. Daarmee kunnen leerlingen grip krijgen op hun wereld en zichzelf.

Het begint allemaal met waarnemen en herkennen van iets vanuit je geheugen. Waarneming wordt daarna aangevuld met verbeelding. Vervolgens geef je betekenis aan zaken en tot slot kijk je op wat meer afstand tegen de hele gebeurtenis aan. Zo lopen deze culturele vaardigheden van sensorisch/accommodatie (waarnemen/opmerken), naar concreet (verbeelden/maken), naar motorisch/assimilatie (conceptualiseren/kiezen) en naar abstract (analyseren/ontdekken). Dat patroon, dat mij vooral aan Piaget doet denken, zien we dus niet alleen in de culturele vaardigheden maar ook in de media, de middelen waarmee we ons cultureel uitdrukken. Dat kan met het lichaam (bv. leren fietsen), voorwerpen (een fiets), taal (een verhaal over fietsen) en een grafisch model (technische tekening over een fiets). Dat logische patroon heeft er ook voor gezorgd dat wij vier vormen van cultureel bewustzijn kennen, vier manieren om cultuur (de wereld en wij) te representeren. De ene vorm neemt vooral waar wat er gebeurt (denk aan journalistiek en geschiedschrijving), de ander gebruikt verbeelding (kunst en entertainment), een derde denkt na over concepten en wat we hiermee willen (politiek en filosofie) en een vierde vorm houdt zich bezig met hoe het allemaal in

elkaar zit (filosofie en wetenschap). Dit zijn vier vormen van cultureel bewustzijn waarmee we naar de wereld en onszelf kijken en onze identiteit vormgeven.

Cultuuronderwijs, althans zoals jij dat voor ogen hebt, heeft te maken met cultureel bewustzijn. Daar leren kinderen en jongeren hoe zijzelf kunnen reflecteren op cultuur, wie zij waren, zijn en willen worden net zo goed als hoe anderen dit gedaan hebben of doen.

Cultuuronderwijs is bij uitstek de plaats waar leerlingen zichzelf leren ervaren, uitdrukken, weten te positioneren en, zover dat kan, begrijpen. Je presenteert onderwerpen die leerkrachten kunnen behandelen, vaardigheden die nodig zijn en media die ze hiervoor kunnen inzetten.

Cultuuronderwijs bemiddelt tussen cultuur en waar leerlingen staan en daarom is het zo nodig zicht te hebben op de ontwikkeling van het culturele bewustzijn van leerlingen. Leerkrachten verbinden hun lessen met de wereld die leerlingen kunnen representeren en de manier waarop zij verschillende media kunnen gebruiken. Op de basisschool met meer aandacht voor waarnemen en verbeelden en op het voortgezet onderwijs vooral met conceptualiseren en analyseren. De wereld van de leerling en de ontwikkeling van het culturele bewustzijn zijn niet los van elkaar te zien. Het is uitgangspunt dat leerkrachten zich kunnen verplaatsen in die wereld van de leerlingen in hun klas: wie zijn ze, hoe ze in de wereld staan en hoe ze met de wereld omgaan.

Jouw gaat het erom om samenhang terug te vinden en verbinding te zoeken tussen vakken op een bepaald moment en een doorlopende leerlijn over langere tijd. Dat geldt niet alleen voor de individuele leerkrachten, maar ook voor de leerkrachten samen en de externen rondom die zich met cultuur bezighouden.

Hirsch ging het om de gedeelde wereld, culturele geletterdheid en onderwijs als culturele basis van een democratische cultuur. Hij ontwikkelde met collega's een lange lijst van zo'n 5,000 feiten, data, bekende personen, literatuur en culturele concepten die iedereen zich zou moeten eigen maken. Jij hebt gelijk, denk ik, wanneer je stelt dat met de democratisering en het post-modernisme dit canon-achtige perspectief de afgelopen decennia zijn waarde heeft verloren. Tegelijk heeft het cultuuronderwijs het moeilijk gekregen omdat het niet meer goed weet waar het om gaat. Dan krijgt dit onderwijs het moeilijk ten opzichte van andere vakken die daar in deze tijd minder moeite mee hebben. Door cultuur in de spiegel te zien en het te onderheien, wil je het vak zijn kracht teruggeven. Net als kennis over de Natuur, het Leven, het Gedrag hoort Cultuur thuis in het onderwijs. Daar leer je wat cultuur is, hoe het is ontstaan, het zich heeft ontwikkeld en hoe het is opgebouwd. Cultuur is voor jou de natuurlijke omgeving waarin iedereen leeft en die moet je leren kennen. Als je daar kennis van neemt en dit zelf leert vormgeven en maken, word je sterker. Met cultuuronderwijs leren we onszelf en de ander ook nog eens beter kennen en begrijpen en bouw je begrip op. Tot slot zijn er in de moderne samenleving grote verschillen in cultuur en cultureel bewustzijn en het moderne cultuuronderwijs leert leerlingen met deze verschillen omgaan.

De boeken zien er mooi uit en zitten vol met praktijkvoorbeelden en suggesties voor lessen in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs die direct aansluiten bij de uitgangspunten. Ik heb beide boeken de afgelopen weken achter elkaar gelezen en dat is net wat

te veel. Want als je dat doet, kom je veel herhalingen tegen. Maar het zijn ook praktijkboeken, geen leesboeken. Ik hoor het je zeggen. In een bepaald opzicht is het wel een SLO-boek geworden, met net te veel schema's en onderverdelingen. Allicht goed voor een praktijkboek, maar minder prettig voor een lezer. Jammer vind ik ook dat in het boek op geen enkele manier naar literatuur wordt gerefereerd terwijl ik op verschillende plaatsen wel benieuwd ben naar waar deze interessante inzichten vandaan komen. Hou mij te goed, er blijven nog zoveel interessante inzichten over. Toch hoop ik wel dat je er ooit nog eens een mooi boek over schrijft.

Wie op reis gaat, begint zich te oriënteren en zorgt voor een goede uitrusting, schrijf jij ergens in een van deze boeken. Omdat ik vaak met jou op reis ben geweest, weet ik uit eigen ervaring maar al te goed dat jij dat belangrijk vindt. Op deze reis heb jij in ieder geval voor een goede uitrusting gezorgd en ik hoop dat deze reis nog lang niet is afgelopen. Ik hoop dat jij cultuur nog lang in de spiegel blijft kijken.

Grote groet, -Harrie Jonkman

Van Heusden, B., Rass, A. & Tans, J, (2019). **Cultuur2. Cultuuronderwijs in het VO**. Groningen: University of Groningen Press, 127 pagina's. 26,95 euro.

Van Heusden, B., Rass, A. & Tans, J, (2016). **Cultuur2. Basis voor cultuuronderwijs**. Assen: Van Gorcum, 191 pagina's. 30,00 euro.

Heusden, B. van (2010). ***Cultuur in de spiegel. Naar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs.*** Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.

PS: Ik kon het niet laten jou alleen aan te schrijven omdat jij mij er natuurlijk vaak over hebt verteld. Wil je Astrid en Jeroen ook feliciteren met dit resultaat?
Graag